

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

21e jaargang nr. 45 3 november 1968

administratie
postbus 114, Utrecht
tel. 030-24641
postgiro 58 t.n.v. Woord van de Week

abonnementsprijs voor Nederland, andere
E.E.G.-landen, Suriname, Curaçao en de
Antillen f 7,50 per jaar
Overige landen f 12,50 per jaar
losse nummers f 0,50
verschijnt wekelijks

Humanisme, doel of middel

De tragedie van Tsjecho-Slowakije is een tragedie van het humanisme. Maar weinig mensen zullen dat helemaal doorgrond hebben. Maar wat in Tsjecho-Slowakije aan het daglicht kwam, was het resultaat van een lang humaniseringsproces. Sinds de dood van Stalin heeft zich in het Marxistische denken een revolutie voltrokken en dat was een humanistische revolutie. De betekenis daarvan is niet geringer dan de revolutie in de Katholieke kerk. In beide gevallen ligt, merkwaardig genoeg, de oorsprong in Frankrijk: in de Katholieke wereld bij pater Chenu, wie op het ogenblik een spreekverbod is opgelegd; en in de Marxistische wereld bij Roger Garaudy, die met de Franse partij-burokratie overhoop ligt. Daarover moet trouwens geen misverstand ontstaan: in beide werelden hebben de vernieuwers een bittere strijd te voeren met de gevestigde bureaucratieën. Daarvan ziet men in Tsjecho-Slowakije het tragische resultaat.

Maar er is alle aanleiding om over de afloop van die worsteling op de lange duur — let wel, ik zeg op de lange duur — niet pessimistisch te zijn. Want het Marxistisch humanisme heeft overal de meest levende geesten gegrepen. En de burokratie slaat juist daarom in paniek om zich heen, omdat zij weet dat de humanistische geest overal doordringt. De burokratie waagt het dan ook niet zich tegen het humanisme zelf te keren. Zij beschuldigt de humanisten ervan als dekmantel te dienen voor reaktionaire krachten. Wie de Marxistische humanisten kent, beseft nog beter dan de gemiddelde krantenlezer, hoe weinig deze beschuldiging hout snijdt. Want de Marxistische humanisten zijn Marxisten. Zoals trouwens de humanistische katholieken katholieken zijn.

Misschien merkt U op dat ik spreek van Marxistische humanisten en van humanistische katholieken. En dat is niet toevallig. Want een humanistische katholiek is geen humanist in de betekenis die dat woord langzamerhand gekregen heeft. Niet de mens, maar God is de grondslag van zijn levensovertuiging. Anders was hij geen katholiek. Maar de Marxistische humanist is een humanist. Hij is een humanist met een

bepaald inzicht omtrent de samenleving: hij is een Marxistische humanist. Sommige niet-Marxisten klinkt dat misschien heel onwaarschijnlijk in de oren. Zij verbinden Marxisme met bevordering van geweld, dictatuur en terreur. Hoe kan dat ooit humanistisch zijn? Kommunisme, is dat niet een typische vorm van anti-humanisme? Inderdaad hebben de kommunisten het er naar gemaakt dat er zo over hen gedacht wordt. Maar er zitten in het Marxisme ook heel andere elementen. En ook die elementen vindt men al in de geschriften van Marx. Zij vormen er een wezenlijk bestanddeel van. Maar pas sinds ongeveer 1930 is het goed duidelijk geworden, hoezeer het humanisme werkelijk het uitgangspunt van zijn denken is geweest. Toen werden namelijk enkele jeugdschriften van Marx voor het eerst gepubliceerd. En deze geschriften van 1844 tonen ons Marx onmiskenbaar als humanist.

Pas na de dood van Stalin zijn deze geschriften in de kommunistische wereld goed bekend geworden. En van dat moment af begint daar de strijd om het humanisme van Marx. Voor de anti-humanisten is het humanisme een „burgerlijke” jeugdzonde van Marx; voor de Marxistische humanisten is het de grondslag van zijn latere werk. Zo werd aanvankelijk de strijd om het humanisme in de Marxistische wereld een strijd om de jonge Marx. Maar geleidelijk aan verplaatst zich het accent. De strijd om de jonge Marx was nog een strijd van schriftgeleerden. Meer en meer komt de vraag aan de orde, niet wat Marx eigenlijk gezegd of be-doeld heeft, maar wat voor het heden juist of waar is. Toch vinden ook nu nog de Marxistische humanisten hun aanknopingspunten in het denken van Marx.

Marx zelf gaat uit van de maatschappelijke mens. De mens is mens in en door zijn maatschappelijke omgeving. Deze scheidt de voorwaarden voor zijn leven en zijn denken.¹⁾ Welnu, de maatschappelijke voorwaarden zijn volgens Marx in de kapitalistische maatschappij hoogst ongunstig voor de menselijkheid. Door de arbeidsverdeling, de mechanisatie en de partikuliere ondernemingsvorm wordt de arbeider

een radio-uitzending van zondag 3 november 1968

Kalender 1969

De kalender 1969 van het
Humanistisch Verbond,
nu in geheel vernieuwde
uitvoering, is verschenen.

De prijs is

f 4.65

Uw bestelling zien wij gaarne tegemoet door
storting of overschrijving van f 4,65 op post-
rekening 304960 t.n.v. het Humanistisch Ver-
bond, Utrecht.

In de omschrijving: Kalender 1969.

„vervreemd” zoals de term luidt, van het pro-
dukt dat hij maakt en daardoor van de anderen
en van zichzelf. Hetzelfde geldt trouwens voor
de ondernemer. En zo is de kapitalistische mens
de vervreemde mens, de mens die niet voluit
leeft, maar eigenlijk buiten zijn eigen bestaan
staat. Pas als men de maatschappelijke situatie
wijzigt en met name de mensen gezamenlijk
weer meester maakt van de produktiemiddelen,
krijgt de ware of werkelijke mens weer een
kans en de werkelijke mens, dat is de huma-
nistische mens die zelf de bestemming van zijn
leven in handen neemt, die vrij is en die staat
in de werkelijkheid van zijn arbeid, zijn leven,
zijn liefde, kortom de onmiddellijke volheid van
zijn bestaan.

Dit is natuurlijk maar een stukje van Marx’
denken, maar het vormt er wel de kern van.
De Marxistische humanisten gaan hier ook van
uit. Maar hun bittere ontdekking is, dat de ont-
eigening van de voornaamste produktiemidde-
len, wel een déél van de vervreemding opheft,
maar niet de gehele vervreemding. De arbeids-
verdeling, de mechanisatie en de automatisering
blijft en neemt zelfs toe tengevolge van tech-
niek en wetenschap en daarmee ook de ver-
vreemding. En dat geldt voor alle moderne
maatschappijen, of ze nu Marxistisch zijn of
niet. De vervreemding van de staat, de pro-
duktie en de cultuur, blijft bestaan. Men dacht
een beslissende stap gedaan te hebben; men
ontdekt dat men pas aan het begin staat. Het
humanisme als strijd tegen de vervreemding
van de mens, als strijd voor zijn eerbiediging,
zijn vrijheid, zijn zelfbestemming en zijn op-
neming in de samenleving door de dialoog, het
deelgenootschap in bestuur en cultuur en zijn
volledige zelfverwerkelijking in solidariteit, dat
humanisme staat nu pas aan het begin van zijn
mogelijkheden. Het stelt een leven aan de orde
— en ik citeer — dat zin en betekenis heeft
voor elke mens zelf, omdat het de moeite
waard is.

Als men dit hoort zal het niemand verbazen
dat Marxistische en niet-Marxistische humanis-
ten in de ontmoeting een schok van herkenning
ervaren. Het zal ook niemand verwonderen dat
wij ons verbonden voelen in een gemeenschap-
pelijke strijd tegen het traditionalisme, tegen

geijkte denkvormen, tegen onderdrukking en
machtswillekeur, tegen de bureaucratische ver-
starring. Er is ook een wederzijds ontdekken
van de resultaten en gebreken van Marxistische
en niet-Marxistische maatschappijvormen,
waarbij steeds meer duidelijk wordt hoe zin-
loos het denken in zwart-wit schema’s is. Dit
is allemaal nog eens heel duidelijk geworden
ter gelegenheid van de discussies tussen Mar-
xistische en niet-Marxistische humanisten die
plaats gevonden hebben onder de auspiciën van
de International Humanist and Ethical Union
in het kader van het 14e filosofenkongres in
september in Wenen. Deze besprekingen zullen
het volgende jaar voortgezet worden in Joego-
slavië. En dat is heel nuttig, want er is nog
wel het één en ander te bepraten.

U moet namelijk niet denken dat het al
koekoek-éénzang is tussen deze humanisten
met Marxistische en niet-Marxistische achter-
grond. Dat is tussen humanisten toch al zelden
het geval en zeker niet als het Marxisme in
het geding is. De kern van de kwestie is deze:
wat Marx en de Marxisten voor ogen staat is
zonder twijfel een humanistische werkelijkheid.
Dat is hun doel, net als het onze. Maar zijn
hun middelen ook humanistisch? Het is in het
algemeen gemakkelijker het eens te worden
over doeleinden dan over middelen. Zo onge-
veer op dezelfde wijze als het makkelijker is
de mensheid lief te hebben dan je buurman.
De Marxisten verwijten de „burgerlijke” hu-
manisten dat ze zó skrupuleus zijn omtrent hun
middelen, dat ze praktisch niets tot stand bren-
gen. Het blijft bij hen bij mooie woorden. De
„burgerlijke” humanisten van hun kant ver-
wijten de Marxisten dat ze zozeer hun aan-
dacht op het doel richten, dat ze alle middelen
daartoe aanvaarden. Ze blijven steken in de
macht.

Maar zo zwart-wit als ik het hier weergeef is

Crematie toegestaan

Het hieronderstaande bericht, dat op 30 okto-
ber in de dagbladen te lezen was, gaf ons aan-
leiding om onze lezers te wijzen op de grote
wijzigingen, die zich in onze samenleving vol-
trekken. Herinnert u zich de oppositie tegen de
crematie van ± 15 jaar terug? Hier volgt het
bericht:

*Vanaf 1 november: cremeren wettelijk gelijk
aan begraven*

DEN HAAG — De gewijzigde wet op de lijk-
bezorging, waarbij begraven en cremeren wet-
telijk zijn gelijkgesteld en waarbij het gemeen-
ten en provincies vrijstaat crematoria op te
richten, wordt 1 november van kracht.

Onder de oude wet was crematie van het lijk
van iemand die minstens achttien jaar oud was
in beginsel slechts mogelijk wanneer hij daar-
toe bij een notariële akte of codicil (eigen-
handig geschreven, gedagtekende verklaring) de
wens te kennen had gegeven.

de werkelijkheid gelukkig niet. Tenminste als het gaat om humanistische Marxisten en moderne humanisten. De noodzaak van diepgaande verandering van de maatschappelijke en culturele structuren wordt door humanisten als regel nauwelijks betwist. Maar ook de voorwaarde van vrije discussie en eerbiediging van de persoonlijkheid wordt onder humanisten, ook de Marxistische, algemeen erkend. Alleen de aantasting van de grondslagen van hun socialistische samenleving zullen zij niet aanvaarden. Voor de Westerse democratieën houden ze eerder een geleidelijke omvorming dan een plotselinge omwenteling voor waarschijnlijk. Of een revolutie onvermijdelijk is hangt af van de omstandigheden. Als de situatie ondragelijk geworden is en er geen mogelijkheden tot doeltreffende hervormingen meer zijn, dan lijkt revolutie onvermijdelijk. En tijdens revoluties gaat het niet zachtzinnig toe. Strijd brengt in feite haat mee en de enkeling dreigt slachtoffer te worden van de massabeweging. Ook daarover kan men het nog wel eens worden. Het gaat hier om maatschappelijke feiten, die niet achter de studeertafel worden uitgedacht.

Maar hier schuilen voorlopig toch nog verschillen in inzicht, wantrouwen, strijd, haat zijn maatschappelijke feiten in de wereld. Maar moet men ze in een revolutionaire situatie aanmoedigen of beperken? Zijn ze een noodzakelijk kwaad of een onmisbare kracht? Wat zijn de eisen van een humanistische moraal in een revolutionaire periode. Het lijkt zo voor de hand te liggen dat men één leven mag offeren om duizend anderen te redden, maar welke krachten worden daardoor ontketend, welke machten worden daardoor verleend aan een revolutionaire burokratie? En vervolgens: als men de grondslagen van een samenleving en dat geldt uiteraard ook voor de Marxistische maatschappij, wil beschermen, welke rechtswaarborgen schept men dan tegen willekeur en dodelijke verstarring. Dit zijn allemaal vragen waarover we in Wenen met elkaar in de clinch gelegen hebben en die bepaald nog niet opgelost zijn. Maar het gesprek is begonnen en het gaat voort.

Het belang ervan springt in het oog als men bedenkt dat het Marxistische humanisme één van de belangrijkste en invloedrijkste humanistische stromingen in de wereld is. De verstandhouding met dit humanisme is een voorwaarde voor de innerlijke samenhang en de kracht van de humanistische beweging. Bovendien is die verstandhouding een belangrijk element in de toenadering tussen twee levenssferen, waarvan de wereldvrede in hoge mate afhangt. Maar we hebben het hier over een langdurig proces, waarvan de eerste fase pas begonnen is. Er is evenmin reden voor zoetekoeksoptimisme als voor pessimistisch fatalisme. Het is nuttig te weten dat de humanistische beweging in dit proces funktioneert; en te beter naarmate ze sterker en zelfbewuster is. Dat hangt weer af van de antwoorden die ze geeft op de vraag naar de persoonlijke levenszin en de culturele structuren. Met andere woorden op de vraag naar de actuele visie van het humanisme, niet alleen als doel voor de toekomst, maar ook als middel voor het heden.

J. P. VAN PRAAG

BERTRAND RUSSELL

Waarom ik geen christen ben

Het boek bevat een zorgvuldige selectie uit de rijke hoeveelheid essays, die Russell sinds zijn eerste publicatie heeft geschreven. Russell stelt in zijn geschriften de plaats van de mens in het universum aan de orde. Hij doet dit op een ironische en sprankelende wijze en bedient zich daarbij van het proza, waarom hij mede zo befaamd is geworden.

Vertaling: Paul Edwards - 268 pagina's f 12,50.

Vooruitgang

Er is, voorzover mij bekend, nog nimmer in de geschiedenis van de mensheid een periode geweest waarin het vooruitgangsbegrip zo door en door materialistisch werd geïnterpreteerd en ervaren als thans.

Alles en alles richt zich op een puur materiële behoeftenbevrediging; op het bijna permanent prikkelen van de haast animale gulzigheid van het menselijk wezen. Daar zijn allereerst de reclamebombardementen waaraan wij dagelijks bloot staan. Zij trachten als napalmbommen alles te vernietigen wat er aan zin voor soberheid en zuinigheid zou kunnen bestaan. Dan zijn er de ontevredenheidsinjecties, die ons van de kant van alle mogelijke pressiegroepen of politieke partijen steeds weer opnieuw worden toegediend... Er is niemand die zelfs maar een vraagtekentje zet, of vierbaanswegen, achtbaanswegen, zestienbaanswegen werkelijk een stukje vooruitgang vertegenwoordigen. Zo is er bijvoorbeeld in elk geval geen vooruitgang in stilte. Integendeel, het donderend geraas en de benzinedampen zullen dank zij onze „vooruitgang” en met de nimmer aflatende hulp van de betonstorters van Verkeer en Waterstaat alle natuurgebieden tot in alle uithoeken van achtergrondlawaai voorzien. Er is evenmin een vooruitgang in rust en evenwichtigheid. Ook hier eerder het tegendeel. Er is evenmin vooruitgang in soberheid, want de massale verspilling van staal, benzine en energie zal zich kwadratisch vermenigvuldigen. Het is geen wonder dat onder cultuur-filosofen, die allereerst scherp letten op de ontwikkeling van waarden en normen in onze maatschappij, een grote neerslachtigheid heerst.

Prof. dr. J. Wemelsfelder
hoogleraar aan de Technische Hogeschool
te Eindhoven

JULIEN HUXLEY

Religie zonder openbaring

208 pagina's f 9,50

Essays van een humanist

263 pagina's f 14,90

Bestellingen bij voorkeur door storting of overschrijving op postrekening 30.49.60 t.n.v. Het Humanistisch Verbond, Utrecht en vermelding van de titel van het boek op het girostrookje.

1) Het woord „bepalen” (bestimmen) komt bij Marx in dit verband niet voor; hij spreekt van voorwaarden scheppen (bedingen).

Maat houden

Het hierbijgaande artikel is overgenomen uit „Het Vrije Woord”, veertiendaags orgaan van Het Humanistisch Verbond in België.

Jonge mensen, revolutionairen en nonconformisten reageren dikwijls zonderling op het begrip gulden middenweg. In hun ogen is dit het pad van de brave deugdzaamheid, van de bekrompen burgerlijke en van de lauwe middelmaat. Voor hen tellen slechts de uitersten. Hierdoor verstaan zij: extreme stellingen verdedigen, ondubbeltzinnig zijn persoonlijkheid uitleven, radikaal positie kiezen en zich niet lenen tot toegevingen.

Meer dan eens heb ik reeds over het belang van de opstandige houding gehandeld en aangegeven dat nagenoeg elke vooruitgang geboren wordt uit daden waarbij men zich losrukt van de conventie.

Niettemin blijf ik zweren bij de gulden middenweg, als algemene regel... zelfs als een heilzame levenshouding voor de revolutionairen, want men is immers nooit over de ganse lijn in protest. Er rest steeds een levensstrook, waarop men zich als een gewoon mens voortbeweegt en waarop men niets liever verlangt dan evenwicht.

In elk woordenboek zal men dit begrip gedefinieerd vinden als een toestand, waarin tegenstelde krachten elkaar opheffen.

Ik verklap zeker geen geheim als ik beweer dat wij beheerst worden door uitersten, zowel op het gebied van het gevoel als op het terrein van het verstand. Wij zijn a.h.w. de som van ontelbare tegenstrijdige polen. De min of meer labiele toestand van ons bestaan bepaalt het wezen van onze persoonlijkheid, die ofwel goed, minder goed of slecht aangepast is, met alle gevolgen van dien. Een tikje te veel van dit en de balans helt, een greintje te veel van dat en ze slaat door. Kortom: een voortdurende slingerbeweging waarbij men soms het noorden verliezen kan.

Een harmonisch mens heeft voor elke druk een direkte tegendruk en weet voor elk bijkomend gewicht onmiddellijk een tegengewicht te ontwikkelen om de balans in horizontale stand te houden.

Van de talrijke moeilijkheden, waarmee we dagelijks af te rekenen hebben, is dit één van de belangrijkste. Het hoeft ons dan ook niet te verwonderen dat velen zich afgevraagd heb-

ben of er geen formule kan gevonden worden om de mens hierbij te helpen.

Dit zoeken staat evenwel gelijk met het opsporen van de steen der wijzen, d.w.z. een poging, die vooraf tot mislukking gedoemd is omdat er wel stenen der wijzen, omdat er wel middeltes zijn, maar geen onfeilbare steen, geen onfeilbaar middel, dienstig voor elk mens. We zijn immers allen individuele wezens, die ergens iets apart hebben, waardoor we ons onderscheiden van de anderen: door een karaktertrek, een erfelijke belasting, een hersenkronkel... noem maar op.

Vandaar dat elk mens, die én met zichzelf, én met de buitenwereld in harmonie wil leven — en dat is pas waarachtig evenwicht — ook zijn eigen recept zoeken moet. Anderen kunnen hem daarbij helpen, ongetwijfeld, maar het laatste woord berust bij hemzelf.

Voor de een is te zwaar wat voor de ander te licht is, voor de een is te hard wat voor de ander te zacht is, voor de een is te streng wat voor de ander te mild is.

Een greintje te veel moed wordt overmoed. Een tikkeltje te veel voorzichtigheid wordt lafheid. Een ietsje te veel begrip wordt toegeeflijkheid. Enz... U kunt de lijst met tientallen voorbeelden aanvullen.

Om dat evenwicht te verwezenlijken is het nodig zijn krachten te meten, zowel de innerlijke als de uitwendige, zowel de krachten tot zelfbeheersing als de krachten om de druk van buitenuit te weerstaan zonder balsturig te worden.

Zelfkennis is de voornaamste vereiste. Ook hier geldt de regel, dat wie de wereld wenst te veranderen, dat wie de mensheid wil verbeteren, als eerste taak heeft zichzelf te vormen tot een type, dat in het grote geheel een harmonisch onderdeel kan worden.

De Griekse filosofen wisten, althans theoretisch, dat de atomen bestonden, doch pas de geleerde van de twintigste eeuw is erin geslaagd hierover de beheersing te krijgen. Er zijn meer dan 20 eeuwen overheen gegaan.

De Griekse wijsgeren wisten eveneens dat zelfkennis een deugd is. Aan u het antwoord te zoeken op de vraag of we het op dit vlak even ver gebracht hebben als de natuurgeleerden op hun terrein. Ik weet het best, het is een venijnige vraag, maar dat mag u af en toe verwachten van

uw humanist.

Van week tot week

Radio (Hilv. II)

Zondag 10 nov. 9.45—10.00 uur: M. G. Rood: Abortus Provocatus — Een discussie.

Zondag 17 nov. 9.45—10.00 uur: H. Bonger: De overdrijvende generatie.

Televisie (Ned. I)

Maandag 11 nov. 22.30—22.45 uur: Meedoen of niet. — Een discussie.